

RAWICKA SYNAGOGA

Mimo zakazu osiedlania się Żydów w Rawiczu, wydanego w 1645 r. przez spadkobierców założyciela miasta, wyznawcy judaizmu osiedlali się tu i pod koniec wieku XVII utworzyli już własną odrębną społeczność. Za ochronę prawną płacili kolejnym właścicielom Rawicza wysoki podatek roczny. Dopiero w 1719 r. gmina żydowska w Rawiczu uzyskała od ówczesnego właściciela miasta Jana Kazimierza Sapiehy formalną zgodę na wolny handel suknem i zniesienie wszystkich wcześniejszych restrykcji. W 1721 r. rawicka społeczność żydowska zakupiła teren pod budowę synagogi, a od 1731 r. miała administratora z rabinatu leszczyńskiego. W tym czasie był tu już cmentarz żydowski w Sierakowie. Od 1755 r. rawiccy Żydzi mieli swojego rabina. Społeczność żydowska systematycznie przez wiek XVIII wzrastała. Gwałtowny przyrost nastąpił po wielkim pożarze Leszna w 1790 r. – wówczas wielu tamtejszych Żydów przeprowadziło się do Rawicza. W 1793 r. było tu już 1087 Żydów (14,9%) wśród 7290 obywateli. W 1835 r. nasze miasto zamieszkiwało 1574 Żydów (401 rodzin). W szczytowym okresie (1840 r.) w Rawiczu mieszkało 1780 Żydów (20,3%) na 8752 mieszkańców. W 1920 r., w chwili objęcia Rawicza przez władze polskie, liczba mieszkańców wynosiła około 12000 osób, w tym 400 Żydów (3,3%). Rok później zamieszkiwały tu 43 rodziny żydowskie, ogółem 127 osób. Fala nastrojów endeckich powodowała ich dalszy odpływ. 12 października 1923 r. na mocy dekretu wojewody poznańskiego gminę żydowską w Rawiczu rozwiązano. W 1933 r. w naszym mieście pozostało tylko 11 Żydów (0,1%) na 10827 mieszkańców.

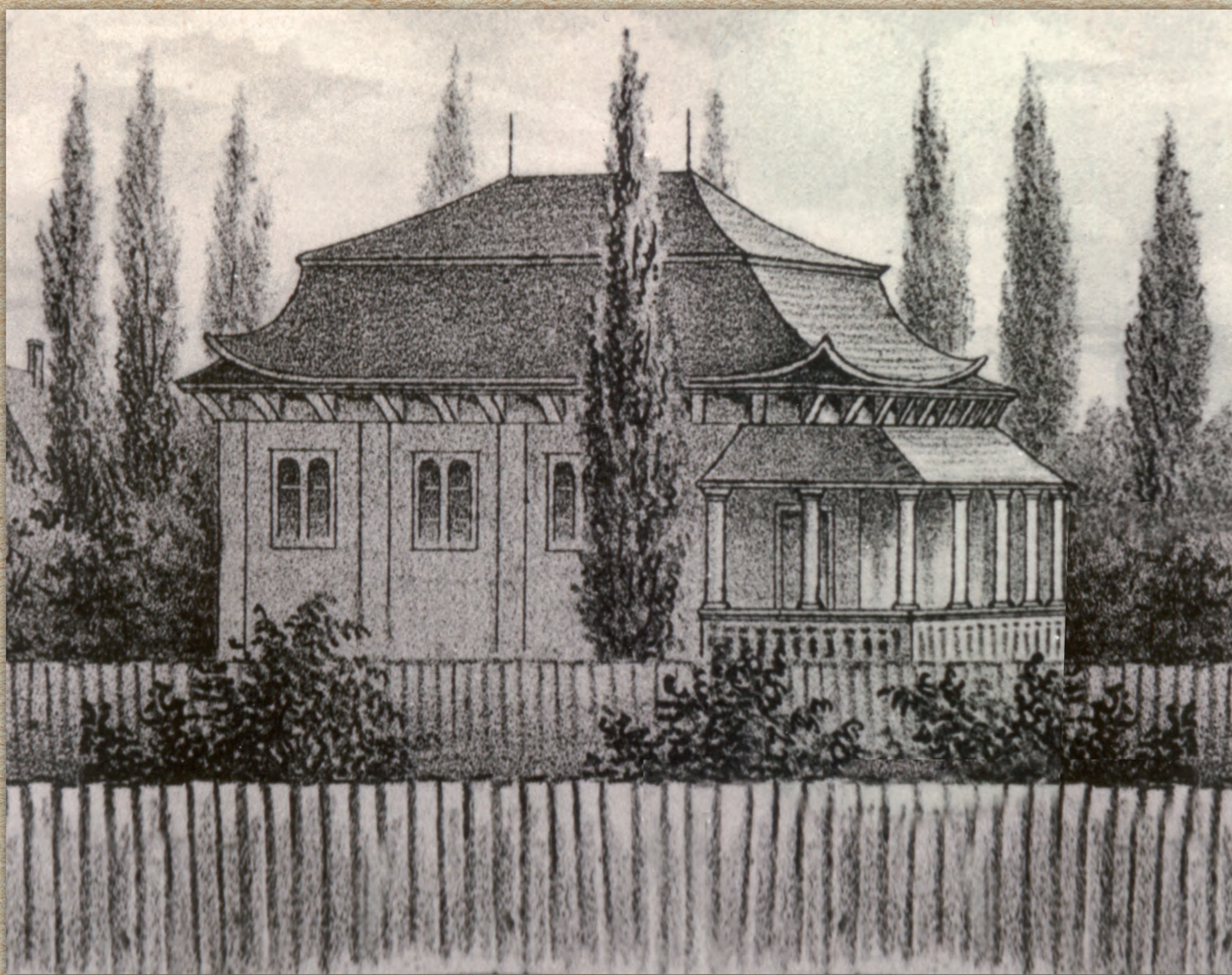
Synagoga - od grec. *sinagein* = zbierać [się]; hebr. *be(j)t ha-kneset* = dom zgromadzenia; jid. *bejsakneses* (inne nazwy – bóżnica/bożnica, modlitewnia, dom modlitwy, szkoła żydowska):

- 1. najważniejsza instytucja judaizmu po zniszczeniu Drugiej Świątyni Jerozolimskiej (70 n.e.), będąca miejscem gromadzenia się wspólnoty lokalnej, nauczania, odprawiania publicznych modłów z udziałem co najmniej dziesięciu dorosłych Żydów (minjan). Synagoga nie jest „świętynią”, choć w pewnym uproszczeniu bywa tak nazywana, bowiem w zasadzie miano to i funkcje (zwłaszcza miejsca obecności Boga) są w judaizmie zastrzeżone wyłącznie dla Świątyni Jerozolimskiej. Tylko zwolennicy judaizmu reformowanego na określenie swych synagog postępowych używają określenia *tempel* (świętynia);
- 2. określenie wspólnoty wyznawców judaizmu, czasem również używane jako nazwa ich społeczności lokalnej, czyli gminy.

Synagoga w Rawiczu, fragment pocztówki „Gruss aus Rawitsch”, przełom XIX i XX w.

Synagoga w Rawiczu w latach 1783-1888, litografia (fragm.), 1880 r.

Z 1721 r. pochodzi wzmianka o zakupie przez wspólnotę żydowską w Rawiczu terenu pod budowę synagogi. Pierwsza bóżnica znajdowała się przy Judenstraße (dziś ul. Średnia), z wejściem prawdopodobnie od obecnej ul. Kopernika. W 1750 r. gmina żydowska kupiła przyległy plac (teren dzisiejszej sali sportowej) i rozbudowała świątynię. W 1783 r. na innym placu, nieopodal, przy ul. Synagogenstraße (dziś ul. Kopernika), zbudowano nową, także drewnianą, ale większą synagogę. Niemal po stu latach gmina żydowska podjęła decyzję o budowie - w miejscu starej - nowej synagogi. Jej budowę rozpoczęto w 1888 r.

Rawiccy rabini

Od 1755 r. do 1920 r. było dziesięciu rabinów, kolejno funkcję tę pełnili:

Menachem Mendel Gradenwitz – 1755-1792, Salomo (Salomon) Herzfeld – 1793-1813, Josua Herzfeld – 1815-1846, Meier Landsberg – 1854-1864, Raphael (Rudolph) Ungerleider – 1865-1869, Raphael Goldberg – 1869-1870, Marcus Koref – 1872-1884, Jonas Hermann Loeb (Löb) – 1884-1891, Moritz Silberberg – 1891-1894, John Cohn – 1894-1920.

Jonas Hermann Loeb (Löb), urodził się 10.09.1849 r. w Pfundstadt (Hesja), zmarł 3.06.1911 r. w Berlinie. Pełnił w Rawiczu funkcję rabina w latach 1884-1891. W czasie jego pobytu w Rawiczu wybudowano w latach 1888-1889 nową, murowaną synagogę, w której wygłosił pierwsze kazanie.

John Cohn, urodził się 16.02.1859 r. w Altonie, zmarł 19.01.1934 r. we Wrocławiu (Breslau). Był ostatnim rawickim rabinem, pełnił tę funkcję w latach 1894-1920. Był autorem wydanej w 1915 r. książki o historii rawickiej gminy żydowskiej „Geschichte der jüdischen Gemeinde Rawitsch”.

Nową synagogę zaprojektował niemiecki architekt Georg Boettger (Böttger).

Decyzję o budowie nowej rawickiej synagogi podjęto w październiku 1887 r. Po zburzeniu starej synagogi położono 22 maja 1888 r. kamień węgielny pod budowę nowej. 19 września 1889 r. uroczyście otwarto bóżnicę. Wybudowana została z czerwonej cegły w stylu mauretańskim. Przykrywała ją potężna kopuła zwieńczona gwiazdą Dawida, wznoszącą się na wysokości 30 metrów.

Cztery narożniki dachu ozdobiono stylizowanymi wieżami. Na wschodniej ścianie znajdowała się wewnątrz drewniana, pochodząca z dawnej synagogi, szafa ołtarzowa (aron ha-kodesz) ozdobiona płaskorzeźbionym przedstawieniem kamiennych tablic przymierza podtrzymywanych przez dwa uskrzydłone lwy. Dla mężczyzn przygotowano 300 miejsc siedzących, dla kobiet przeznaczone były empory biegnące wzdłuż trzech ścian budowli, z amfiteatralnie ułożonymi siedzeniami. W 1915 r. synagoga została wyposażona w centralne ogrzewanie.

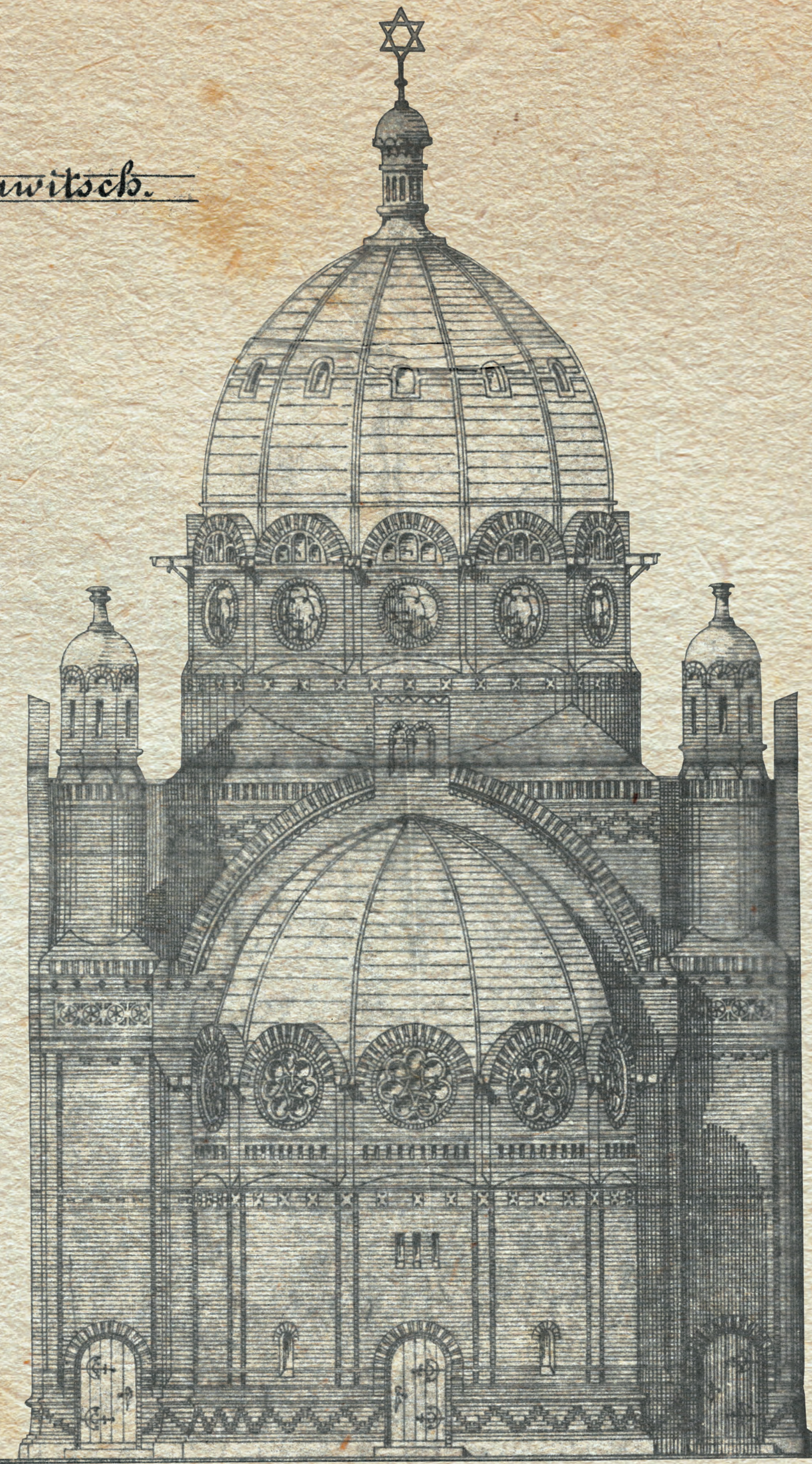
Synagoga - widok zachodni (obecnie od strony Wałów Tadeusza Kościuszki) i wschodni (obecnie od strony ul. Mikołaja Kopernika), karty bez obiegu pocztowego, wyd. Julius Urbitsch, Max Klass, początek XX w.

Entwurf
zu einer Synagoge in Rawitsch.

Westf. Ansicht.

Oestf. Ansicht.

Massstab 1:100.

Arbeitsd. 31. Januar 1888

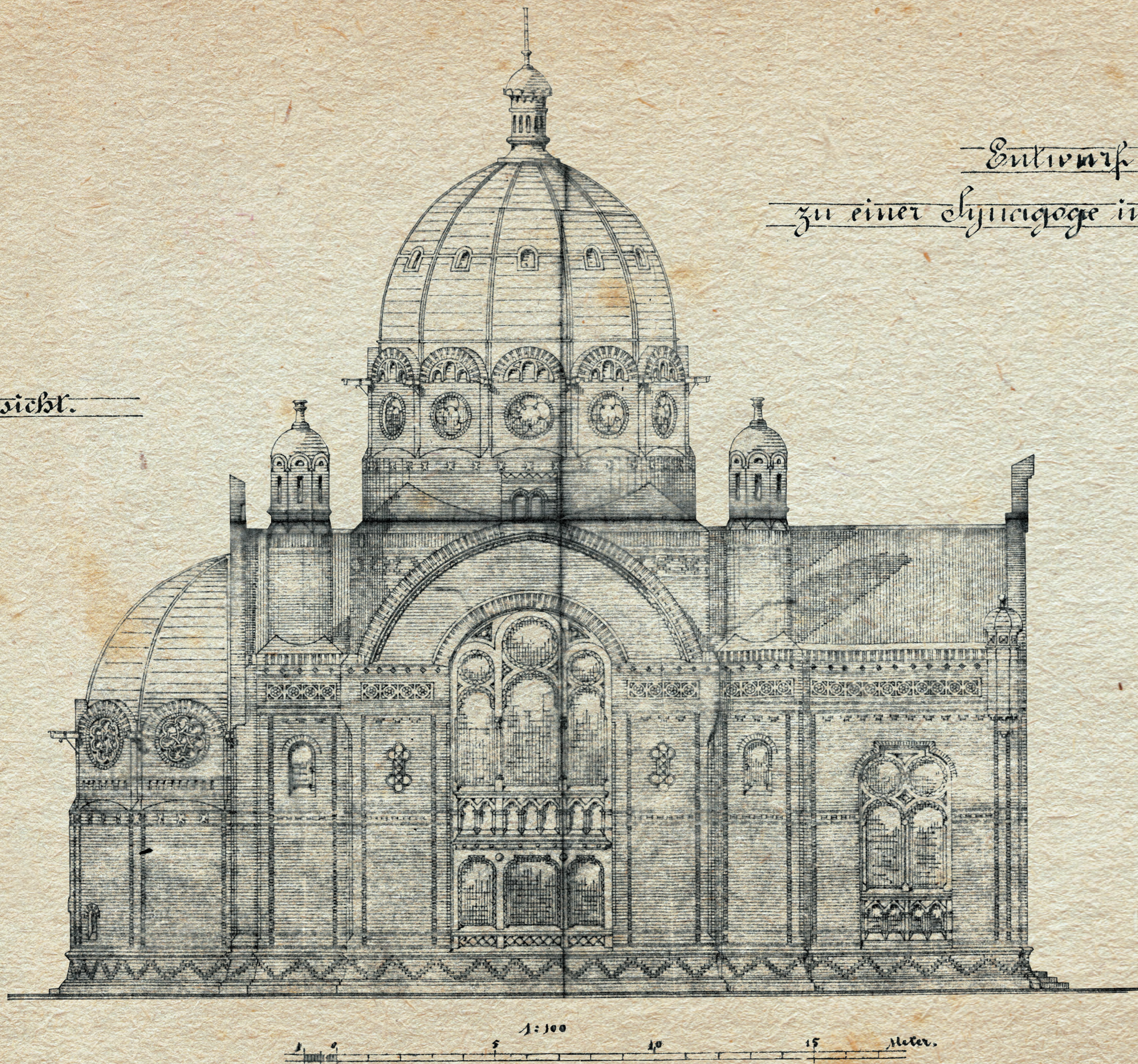
Boettger,
Friedrichsberg.

Plan synagogi w Rawiczu, wykonany przez Georga Boettgera (Böttgera), widok zachodni i wschodni, 31.01.1888 r.

Südliche Ansicht.

Entwurf
zu einer Synagoge in Rawitsch.

Rawitsch, 31. Januar 1888

Boettger
Architekt u. Ingenieur

Plan synagogi w Rawiczu, wykonany przez Georga Boettgera (Böttgera), widok południowy, 31.01.1888 r.

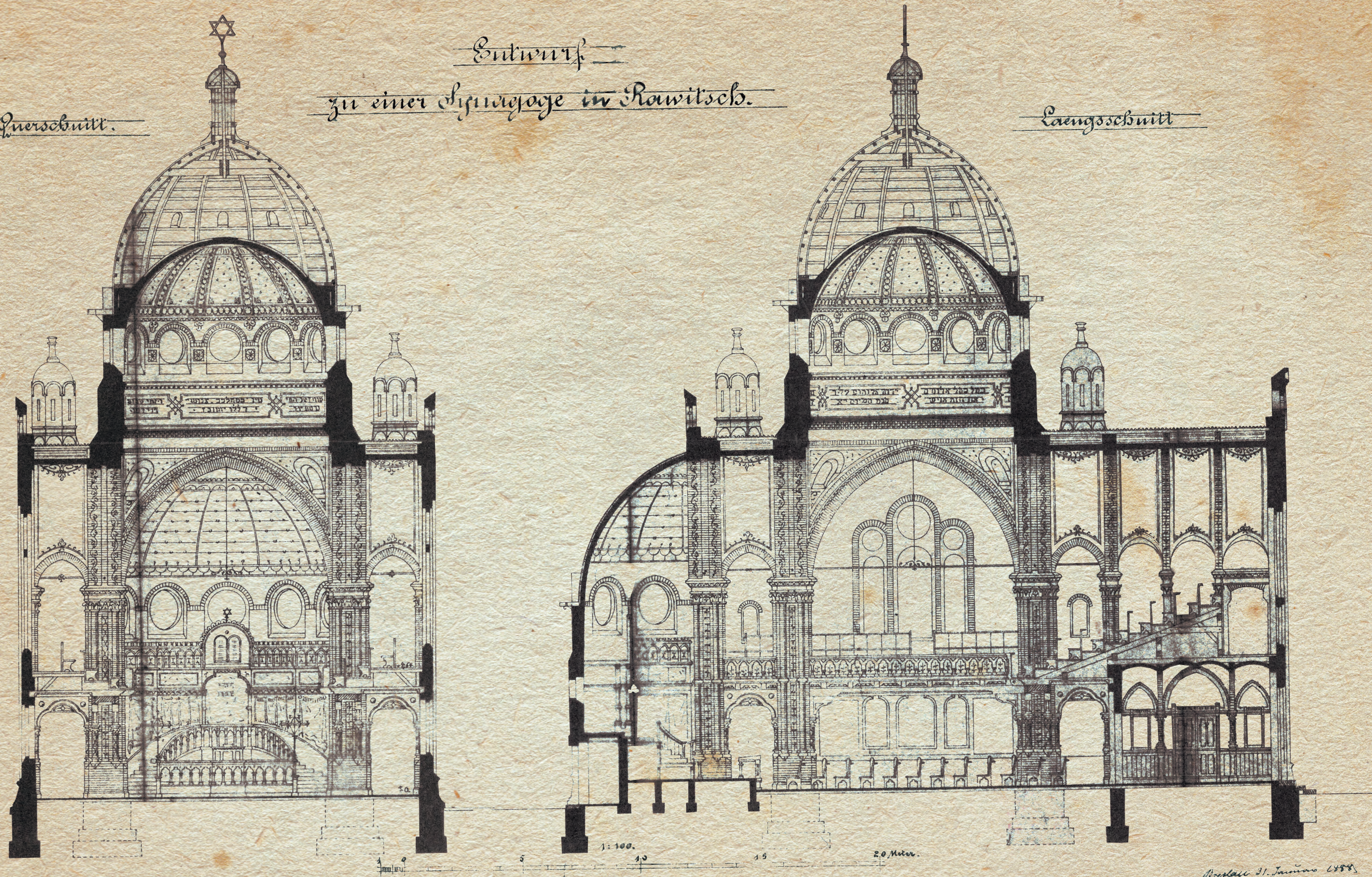

Querschnitt.

Entwurf

zu einer Synagoge in Rawitsch.

Laengsschnitt

Plan synagogi w Rawiczu, wykonany przez Georga Boettgera (Böttgera), przekrój, 31.01.1888 r.

Breslau, 31. Januar 1888.
Boettger,
Arch. u. Ing.-Büro.

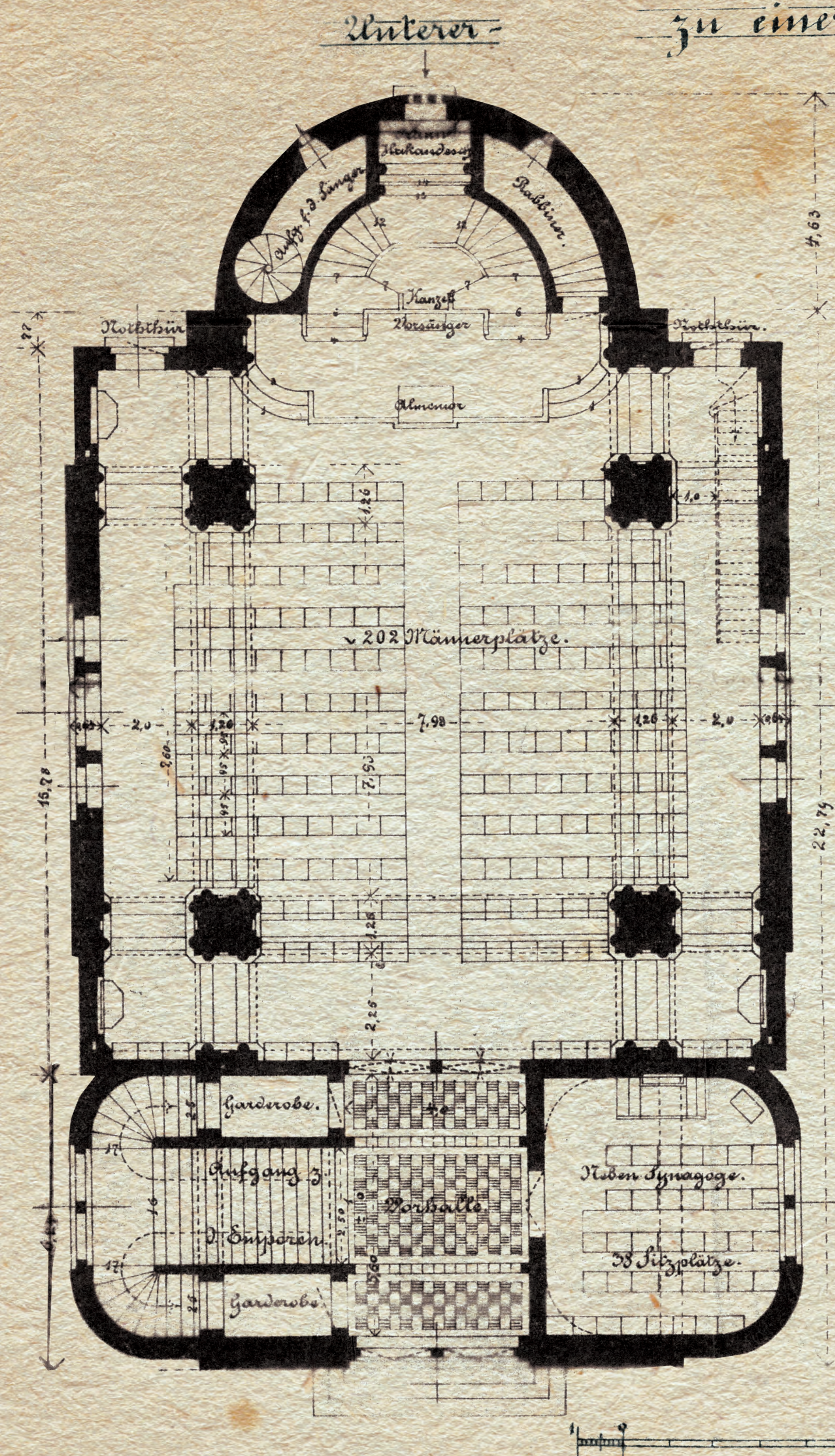

Entwurf

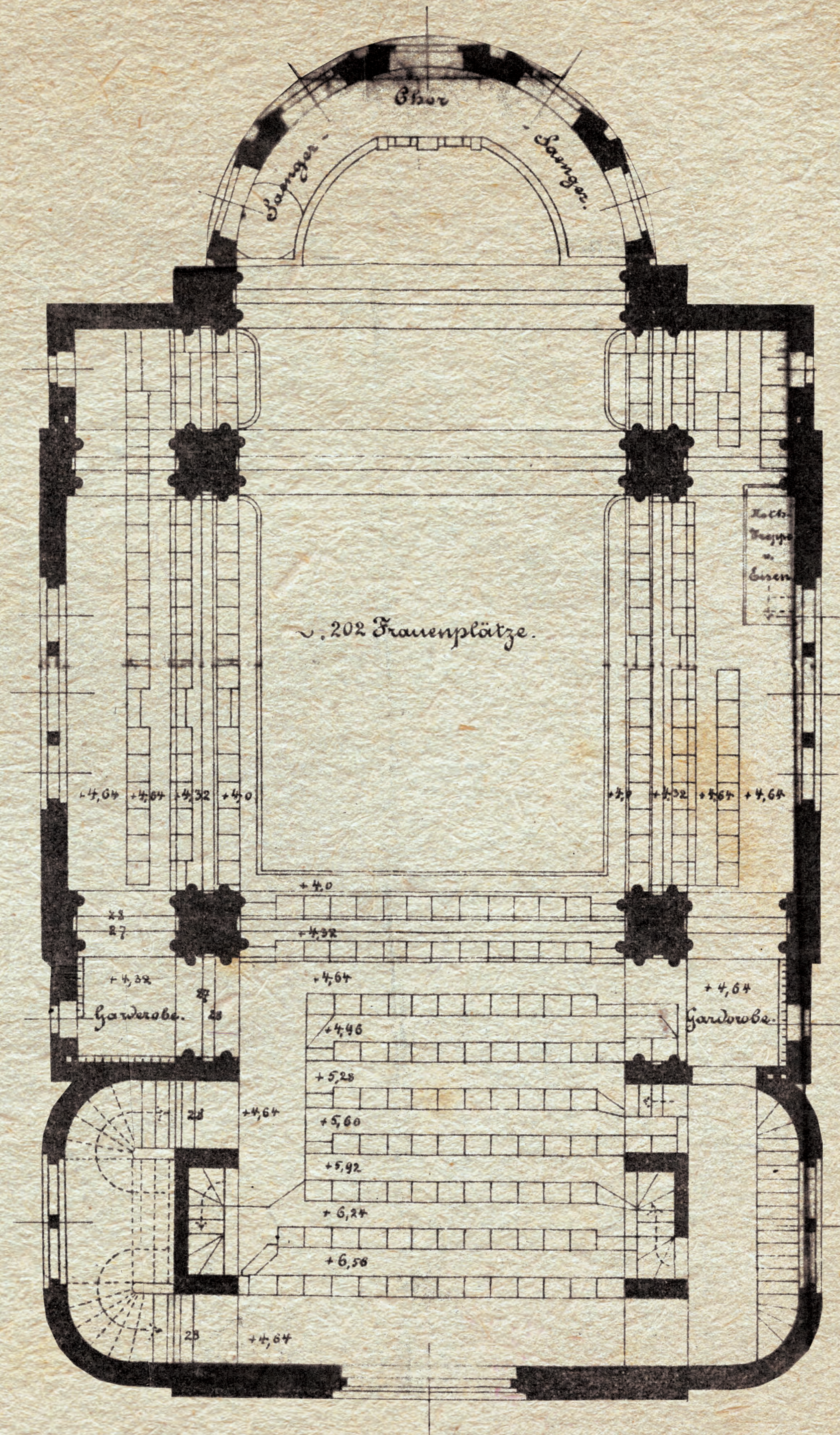
zu einer Synagoge in Rawitsch.

Oberer -

Grundriß.

Sämmtliche Sitzplätze sind 0,55^m breit, 0,95^m tief.

Plan synagogi w Rawiczu, wykonany przez Georga Boettgera (Böttgera), rzut poziomy, 31.01.1888 r.

Rawitsch, 31. Januar 1888.

Boettger, J. Boettger

Terminy synagogalne:

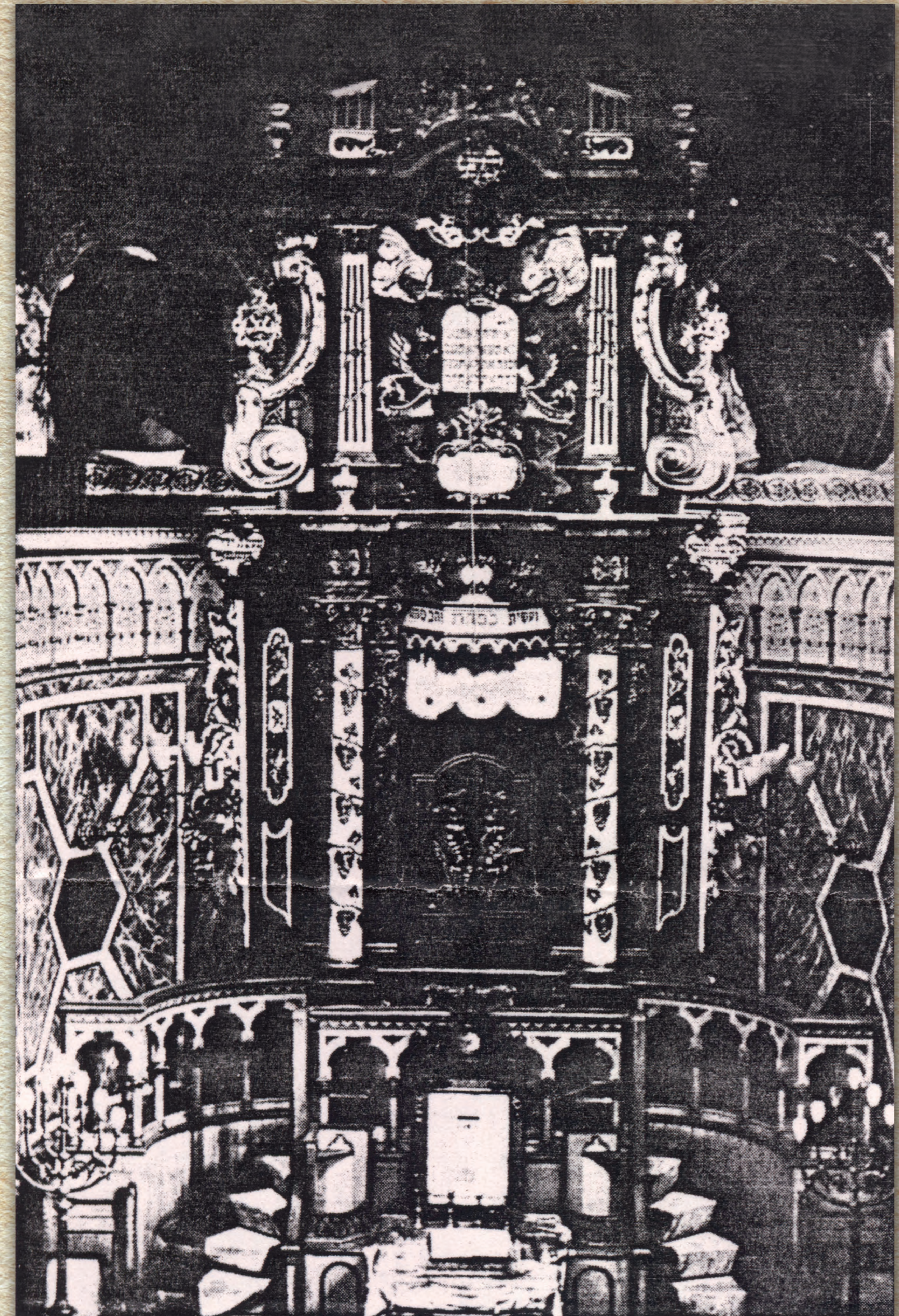
aron (ha-)kodesz (hebr. „święta skrzynia”) – szafa ołtarzowa, w której przechowywano rodały (zwoje Tory – Pięcioksięgu, spisane po hebrajsku na pergaminie i nawiniętego na dwa wałki), usytuowana na wschodniej ścianie synagogi (wskazująca symbolicznie kierunek Jerozolimy);

parochet (hebr. „zasłona”) – kotara, zazwyczaj bogato zdobiona, zasłaniająca aron (ha-)kodesz;

bima (hebr. „miejsce wyniesione, podwyższone”) – podium w synagodze, z którego odczytuje się Torę i prowadzi modły, najczęściej o kształcie czworo- lub ośmiobocznym, otoczone balustradą; usytuowanie bimy było różne, zwykle pośrodku sali modlitwnej. W synagogach postępowych została przeniesiona ku ścianie wschodniej, gdzie tworzyła wyodrębnioną całość wraz z aron ha-kodesz;

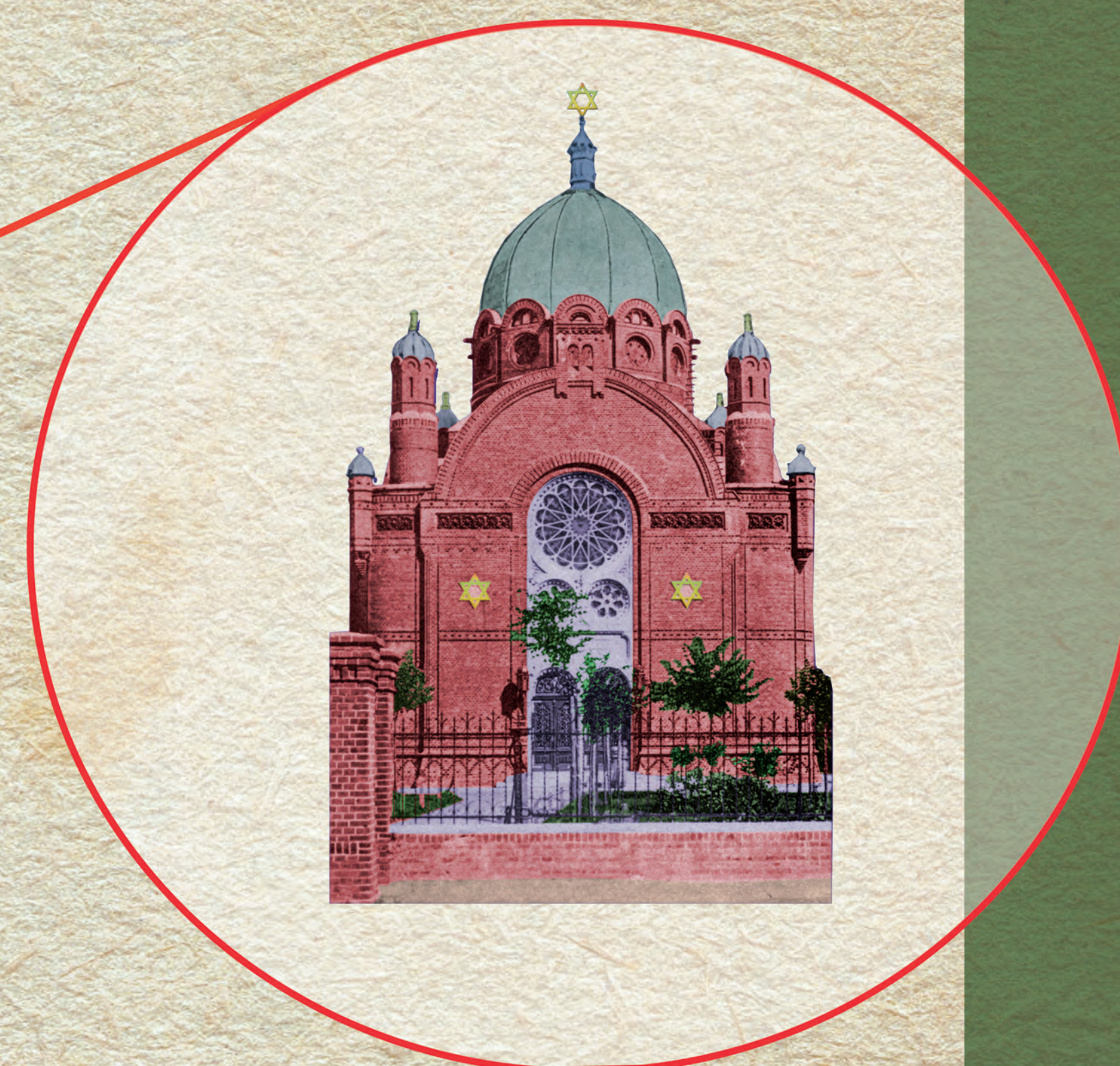
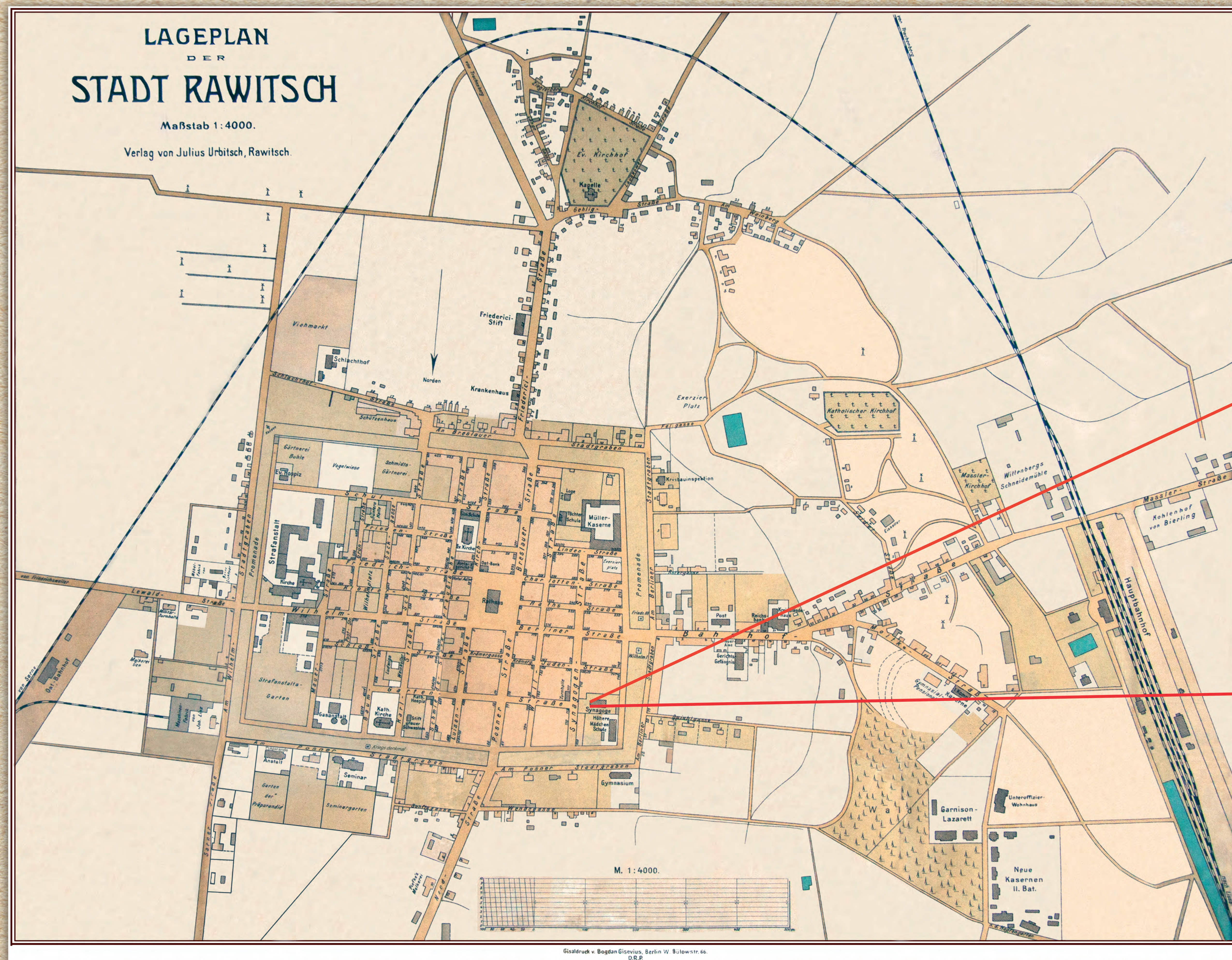
ner tamid (hebr. „wieczne światło”) – lampka zawieszana najczęściej przed lub nad aron ha-kodesz w synagodze. Ner tamid pali się nawet wtedy, gdy synagoga jest pusta lub zamknięta; stanowi przypomnienie menory (złoty, siedmioramienny świecznik) stale jaśniejącej w Świątyni Jerozolimskiej;

babiniec (hebr. *ezrat naszim*) – pomieszczenie przeznaczone dla kobiet w tradycyjnych bóżnicach, które znajdowało się albo na poziomie głównej sali modlitw, w pomieszczeniach do niej dobudowanych (najwyżej z trzech stron, z wyjątkiem wschodniej), albo nad przedsionkiem, tj. od strony zachodniej. Przegroda pomiędzy pomieszczeniami – zasłona, ściana, krata, balustrada – z zasady przesłaniała mężczyznom widok kobiet, zaś kobietom umożliwiała jedynie przysłuchiwanie się modłom. W synagogach reformowanych dla kobiet przeznaczano otwarte galerie, wbudowane w główną salę.

Wnętrze synagogi w Rawiczu (1889-1941), ściana wschodnia

Plan Rawicza w skali 1:4000 z zaznaczoną lokalizacją synagogi, ok. 1910 r.

Karta z obiegu pocztowego „Rawitsch. Total”, wyd. Alex Nadolny, 1914 r.
Widok od strony obecnej Szkoły Podstawowej nr 3. W tle po prawej widoczna kopuła synagogi

Rawicka synagoga była czynna do rozwiązania gminy żydowskiej w 1923 r. Na rzecz miasta przejął bóżnicę burmistrz Kazimierz Czyszewski. Przez pewien czas była ona użytkowana przez rawickich Żydów podczas świąt religijnych. Następnie działało w niej Towarzystwo Czytelni Ludowych, użytkowały ją katolickie i narodowe stowarzyszenia. 22 marca 1939 r. decyzją magistratu rozpoczęto przebudowę byłej synagogi na kościół garnizonowy dla Korpusu Kadetów nr 2.

Fotografia przedstawiająca rawicką synagogę (1889-1941) prawdopodobnie w 1940 r. Widok od strony Posener Stadtgraben (obecnie Wały Jarosława Dąbrowskiego)

Karta z obiegu pocztowego „Rawitsch. Rathaus.”, wydawca Kurt Stephan, ok. 1939-1941. Widok z wieży kościoła ewangelickiego pw. Świętej Trójcy, obecnie kościoła katolickiego pw. św. Andrzeja Boboli. W tle po lewej widoczna jest kopuła synagogi

Po zajęciu Rawicza przez Niemców we wrześniu 1939 r. planowano tam urządzić kino. Ostatecznie hitlerowcy w kwietniu 1941 r. zburzyli synagogę, a fragmenty murów, które nie dały się ręcznie rozebrać, wysadzili w powietrze. Cegły z rozbiórki Niemcy wykorzystali do budowy remizy strażackiej przy obecnej ul. Średniej oraz do utwardzenia nawierzchni rawickich plant.

Po II wojnie światowej po synagodze pozostał pusty plac, wykorzystywany do różnych celów. Był tu ogród jordanowski, miejsce postojów objazdowych wesołych miasteczek i cyrków, targowisko, tor rowerowy. Chciano tu wybudować bibliotekę miejską lub ośrodek zdrowia, w końcu urządzono parking miejski. W 2008 r. podczas remontu nawierzchni placu odkryto fundamenty synagogi. Ich obrys wyłożono ciemniejszą kostką.

W 2015 r. podczas prac związanych z instalacją nowego oświetlenia rawickich plant odnaleziono zostały (na odcinku od pomnika Żołnierza Polskiego do SP3) fragmenty płyt nagrobnych (macew) z cmentarza żydowskiego oraz cegieł z synagogi, które podczas II wojny światowej Niemcy użyli do utwardzenia alejek spacerowych. W 2018 r. w związku z wymianą nawierzchni rawickich plant wierzchnia warstwa (gruz ceglany, fragmenty macew, gruz budowlany) z tego odcinka została zebrana i przewieziona na teren miejskiej kotłowni przy ulicy Fiołkowej. Od października 2018 r. w ramach akcji MZR, TPR i UMiG „Wspólnie przywracamy pamięć” trwają tam prace, których celem jest oddzielenie fragmentów macew i cegieł od gruzu budowlanego. Po ich zakończeniu na terenie cmentarza żydowskiego powstanie lapidarium, a na placu, na którym stała synagoga, ściana z hartowanego szkła wypełniona fragmentami cegieł. Do listopada 2019 r. od gruzu oddzielono: ok. 14 ton fragmentów macew bez napisów, ok. 5,5 ton fragmentów cegieł oraz kilkaset fragmentów macew z inskrypcjami oraz elementami zdobniczymi. Na wniosek Towarzystwa Przyjaciół Rawicza, w związku z przypadającą w 2019 r. 130. rocznicą oddania do użytku rawickiej synagogi, 23 października 2019 r. Rada Miejska Gminy Rawicz podjęła uchwałę o nadaniu miejscu, na którym stała zburzona przez Niemców w 1941 r. synagoga, nazwy Plac Rawickiej Synagogi.

Budowa parkingu miejskiego na dawnym placu synagogałnym - widoczne odkryte fundamenty bóżnicy, 2008 r.

Parking przy Wałach T. Kościuszki - widoczny obrys fundamentów synagogi wyłożony ciemnymi płytkami, 2011 r.

Fragmenty macew, cegieł oraz gruz budowlany - wymiana nawierzchni rawickich plant, 2018 r.

Fragmenty cegieł i macew po oddzieleniu od gruzu budowlanego (zabezpieczone w big bagach), 2019 r.